

el-BÂRİKÂT'TA ZİKİR VE DUANIN PSİKOLOJİK BOYUTU

Hüseyin KURT*

Giriş

el-Bârikât (Zuhurât, Kalbe Gelen Mânâlar), Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi¹ (1266/1850-1345/1927)'nin, Arapça olarak kaleme aldığı önemli eserlerinden biridir. Elif Efendi'nin tevhid, nübüvvet, ahlâk ilim ve tasavvuf konularındaki düşüncelerinden oluşan bu kitap, 15 Şevval 1322/1904 tarihinde tamamlanmıştır. Eser, oğlu Yusuf Zâhir Efendi tarafından, 1347/1928'de istinsah edilerek, üç ayrı risale, bir cilt halinde toplanmıştır. Bunlar, *el-Bârikât*, *et-Tenbih* ve *en-Nehcü'l-kavim lî men erâde en yestekîm* adlı risâlelerdir.

el-Bârikât'ta başlıca şu konulardaki düşünceler yer almaktadır: Peygamberlerin gerekliliği, Hz. Muhammed'in önemi, Hz. Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi, iman, İslâm, tevhid, nefis, ahlâk, sabır, zikir ve zikrin önemi, adâlet, zulüm, sevginin gücü, şükür, bilgi ve Allah'ı bilmek, Allah'ı sevmek, ilim öğrenmenin önemi, dünyanın geçiciliği, hikmet, akıl-kalp ilişkisi, ilim-amel ilişkisi, Allah'ın yaratması, duanın önemi, dünya imtihanı, vb.

el-Bârikât, özlü sözler bölümünden sonra, fasıllar (bölümler) halinde devam etmektedir. Bu fasılların ilki, Elif Efendi'nin, Esmâ-i Hüsnâ'ya dair kalbe atılan bazı mânâları izah etmeye çalıştığı bölümdür.

el-Bârikât'ın diğer bölümlerinde ise; Allah'ı tanımanın, O'nun isim ve sıfatlarını bilmenin önemi, Allah'ın isimlerinin sonsuzluğu, Allah'ın belli isimleriyle her ihtiyaca karşılık verilmesi, duanın Allah'ın isimleriyle yapılmasının önemi, tevhid, kesbî ve vehbî ilim, bilginin elde edilmesindeki yollar, rüyalar, ilham, zikir, Kur'an'a ve Sünnet'e bağlılık, aklî ve sezgisel ilimlerin değeri, kerâmet ve istidrâc, tarikata girme ve bir mürşide bağlanmanın önemi gibi konular üzerinde durulmaktadır.

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi.

¹ Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ahmed Sâfi, *Sefinetü's-Sâfi*, c.12, ss.1390-1405; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c.I, ss.354-362; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s.68; İbnülemin, Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, ss.291-293, 983-985, 1671-1672; Albayrak, Sadık, *Osmanlı Ulemâsi*, c.III, ss.150-151; Tanman, Baha, "Hasırîzâde Tekkesi", *STY*, c.IV(1976-77), ss.107-142.

1. Zikir

Zikir, unutmamanın zıddı olup, lügatte bir şeyi ezberleyip korumak, hatırlamak, şeref, öğüt, namaz, dua ve övgü anlamlarına gelir. Bir şeyin dilde dolaşıp akması, devamlı olması, hatırlanması gereken bir şeyi korumak, Allah'ı anmak da zikirdir. Kur'an'ın sıfatlarından biri olan Zikr-i Hakîm, her türlü ihtilaf ve çelişkiden uzak, sağlam ve şerefli mânâlarına gelir¹.

Tasavvuf terminolojisinde zikir, Allah'ı anmak, hatırdan çıkarmamak ve unutmamak şeklinde ifade edilir. Zikir, tasavvuf ve tarikat ehli kişilerin belli kelime ve ibareleri çeşitli miktar ve yerlerde, edebe riâyet ederek, ferdî ya da toplu olarak söylemeleridir. Zikrin hakikati, zikreden kişinin kendisinden geçip, Allah'ın dışında her şeyi unutmamasıdır.²

Zikir, genel olarak dilin ve kalbin zikri olmak üzere ikiye ayrılır. Kişinin sürekli olarak diliyle Allah'ı anması, dilin zikridir. Kalbin zikri ise, sevilenin hakikatinin kalbde tasavvuru ve bu düşüncede yoğunlaşmasıdır. Başka bir sınıflamaya göre zikir, hafî (gizli) ve cehrî (açık) olarak iki kısma ayrılır. Hafî zikir, zikredenin sadece kendisinin işitebileceği alçak bir sesle yaptığı zikirdir. Cehrî zikir, yüksek sesle veya çevrede bulunanların işitebileceği şekilde, sesli olarak yapılan zikirdir³.

Kur'an-ı Kerim'de zikirle ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

¹ Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât*, ss. 179-180; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, ss. 1507-1509; Firuzabâdî, *Kamusu'l-Muhît*, Kahire 1989, c.II, s.34; Tehânevî, *Keşşâf*, c.I, s. 512; Asım Efendî, *Kamus*, İstanbul 1305, c. II, s. 346. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.539. et-Tûsî, zikrin iki yönüne dikkat çeker, birincisi tehlil, tesbih ve Kur'an okumak; ikincisi de Allah'ın birliğini, isimlerini ve sıfatlarını hatırlatma (tezkîr), şartlarına göre kalpleri uyarımadır. Bkz. et-Tûsî, *el-Lüma'*, s.223.

² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 101,464; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 290; Kelâbazî, *et-Taarruf*, s. 106; Gazâlî, *İhyâ*, I, s. 301; Tehânevî, *Keşşâf*, I, s. 563.

³ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri*, ss. 588-589; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri*, s. 783. Mutasavvıflara göre, tasavvufi manada zikir telkinini ilk olarak Hz. Muhammed (s.) yapmıştır. O, dört halifesine de değişik usullerde zikir telkin etmiş; tarikat kurumlarının teşekkülünden sonra da her tarikat bu dört usule göre zikirlerine şekil vermişlerdir. Bu dört çeşit zikir telkini şunlardır:

1. Siddîkiye: Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ederken, Hz. Ebubekir'in kulağına üç kez Allah isminin zikir telkininde bulunmuştu. Bu sırada Hz. Peygamber (s) uylukları üzerinde, Hz. Ebubekir de ayaklarını önde kavuşturarak oturmuş vaziyettedirler. Hafî (gizli) zikir bu hadiseye dayanır.

2. Kübreviye: Hz. Ömer müslüman olduğu sırada Hz. Peygamber ile kucaklaşmış, bu esnada Peygamber Efendimiz, "Lâ ilâhe illallah" kelime-i tevhidini cehrî (sesli) olarak ona telkin etmiştir. Fakat Hz.Ömer ayakta duramayıp yere çöktüğü için, Kübrevîler ayaklarını önde kavuşturmuş vaziyette oturarak zikrederler.

3. Nurbahşiye: Hz. Peygamberin, Hz. Osman'ı telkin ettiği harfsiz ve sessiz kalbî zikir çeşididir.

4. Cehriye: Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi diz üstü oturtturup, gözlerini kapattırılmış ve üç defa "Lâ ilâhe illallah" demiştir. Daha sonra da aynı cümleyi üç kere de ona tekrarlattırılmıştır. Bu nedenle cehri (sesli) zikir yapan tarikatlar, genellikle silsileleriyle Hz. Ali'ye bağlıdırlar. Bkz. Aynî, M. Ali, *Tasavvuf Tarihi*, ss.241-243; Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.201-202.

Beni anın, Ben de sizi anayım.¹ Ey iman edenler, Allah'ı çok anın.² Allah anıldığında müminlerin kalbi ürperir.³ Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzere Allah'ı zikrederler.⁴ Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.⁵ Allah'ı çok zikreden erkekler ve Allah'ı çok zikreden kadınlar: Allah, bunlar için başış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.⁶

Hz. Peygamber (s.) de zikrin önemini şu hadisleriyle dile getirmiştir.

Bir topluluk oturup Allah'ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar.⁷ Allah'ı o kadar çok zikredin ki, size mecnun –deli-divâne- desinler.⁸ Size amellerinizin en hayırlısı haber vereyim mi? Allah'ı zikretmek.⁹ “İçinde Allah'ın anıldığı ev ile içinde Allah'ın zikredilmediği ev diri ile ölü gibidir.¹⁰

Kur'an ve Sünneti kendisine rehber edinen ilk dönem zâhidlerinden Hasan-ı Basrî, manevî zevkin namaz, Kur'an okuma ve zikirde aranmasını ister. Ona göre, bunlardan manevî bir haz alamayan kişinin kalbi kasvetlidir¹¹.

Kuşeyrî zikri, Allah'a giden yolda uyulması gereken kuvvetli bir esas olarak görür. Ona göre, Allah'a ulaşmanın tek yolu olan devamlı zikir, dilin ve kalbin zikri olmak üzere ikiye ayrılır. Daimî zikir mertebesine dilin zikriyle ulaşılır. Zikrin belli bir vaktinin olmayışı ve zikreden kişinin zikrine karşılık bulması zikrin özellikleri arasındadır. Bu açıdan kul bütün vakitlerde zikir yapabilir. Namaz ibadetlerin en şerefli olmakla beraber bazı vakitlerde kılınması caiz değildir. Kalble yapılan zikre herhangi bir sınırlama yoktur. Her zaman ve her yerde yapılabilir. Kuşeyrî, zikredenlerin zikirlerine karşılık bulmalarıyla ilgili olarak, *Beni zikrediniz, Ben de sizi zikredeyim*¹² âyetini delil getirmek suretiyle, Allah'ın, kendisini ananları andığını belirtir¹³.

¹ Bakara, 2/152.

² Ahzâb, 33/41.

³ Enfâl, 8/2.

⁴ Âli İmran, 3/191.

⁵ Âli İmran, 3/41.

⁶ Ahzâb, 33/35.

⁷ Muslim, Deavât, 8.

⁸ Ahmed b. Hanbel, Musned, III, 68, 71.

⁹ Tirmizî, Deavât, 6.

¹⁰ Buhârî, Deavât, 66/1, VII, 168; Muslim, Salâtu'l-Musâfirîn, 211.

¹¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 371. Zikir, başkasına sezdirmeden kalb ve ruhla Allah'ı hatırlayıp zikretmek ve Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapacağı anda kişinin Allah'ı hatırlayıp vazgeçmesi olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan ikincisi, birincisinden daha üstündür. Bkz. Gazâlî, I, s. 297. Zünnûn-ı Mısırî'ye göre, Allah zikreden kulunu her şeyden korur, kul da Allah'ın dışında her şeyi unuttur. Böylece kul için Allah her şeye bedel olur. Sehl b. Abdullah Tusterî de, Allah'ı unutmaktan, O'nu zikretmemekten daha büyük bir günah bilmediğini söyleyerek zikre verdiği önemi belirtir. Bkz. Kuşeyrî, a.g.e., s. 368, 372.

¹² Bakara Sûresi, 2/152.

¹³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, ss. 367-370. Gazâlî ise zikri, Kur'an okumadan sonra en üstün ibadet olarak değerlendirebilir. Ona göre faydalı olan zikir, devamlı ve kalb huzuruyla yapılan zikirdir. Kalbin gafil

İslâm tasavvufunun kurumlaşmasından sonra, Melâmetîler ve Nakşbendîler hafî zikri, Rifâîler ve Kâdirîler ise cehrî zikri esas almışlardır. Bu zikirler hem oturarak hem de ayakta icra edilebilir. Şayet ayakta dönerek yapılırsa, buna “devr” ve “deverân” adı verilir. Yesevîlikte, hançereden testere ve bıçkı sesi gibi ses çıkarılarak yapılan zikre ise “zîkr-i erre” denilir.¹

İslâm tasavvufunda Allah’ı sürekli anma, O’na olan yakınlığın bir tezahürüdür. Allah’ı anma, “Kur’an ahlâkı ile ahlâklanma” olarak görülür. Kur’an’ı özümseyerek anlayan bir insan, yaptığı her işi doğruluktan ayrılmadan, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet vecdiyle yapar.

Elif Efendî’ye göre, zikir konusunda nefse düşen en büyük görev, Rabbini zikretmesi, Mîsak Günü’nde Hak Teâlâ ile kadîm (ezelî, ilk) ahdini zikretmesi (hatırlaması), O’ndan başlayıp birçok yurttan belirli zaman için kalıp, özellikle de, ona en zor gelen bu unsurî yurttan (unsurlar, madde âlemi içerisinde) kalıp, yine O’na dönüşünü zikretmesidir.² Çünkü insan, asıl vatanından kopup, dünyadaki mecâzî vatanına gönderilmiştir. Bu nedenle, içinde daima asıl vatanının özlemine duymaktadır.

Müellifimize göre, genel anlamı itibariyle zikir, yüce isimleri ve üstün sıfatları ile Hak Teâlâ’yı vasfetmektir. Bu ise, tasavvuf ve sülûk adâbı kitaplarının birçok yerinde genişçe açıklandığı üzere, çeşit çeşittir. Buna göre zikir, zikreden kimseyi dört duruma ulaştırır:

1. Gaflet perdesinin kalkması.
2. Kesret perdelerinin kaybolması.
3. Müşâhedenin sürekliliği.
4. Gece sohbeti ve özellikle seher vakitlerini değerlendirmek.

Gece sohbeti (müsamere)³, âyette işaret olunduğu gibi, “Hak Teâlâ’nın gayb

---

olduğu bir sırada sadece dil ile yapılan zikrin faydası olsa da bu azdır. Başlangıçta her ne kadar zikirten bir tat alınmasa da, zamanla ünsiyet ve muhabbet meydana gelir. Bunun neticesinde de kişi yaptığı zikirten zevk almaya başlar. Bkz. Gazâlî, *İhyâ*, I, ss. 295, 303-304. İbn Arabî de zikri, ilâhî bir sıfat olarak nitelendirir. Ona göre Allah, “Beni anın ki Ben de sizi anayım” (Bakara, 2/152) âyetiyle kendi zikrini kulun zikriyle irtibatlandırmış, kendisini zikredeni O da zikredeceğini bildirmiştir. Çünkü zikir, zikri doğurmaktadır. Bkz. İbn Arabî, *el-Futuhâtü'l-Mekkîyye*, II, s. 302.

¹ Zikir ve zikir çeşitleri için bkz. Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 162 vd.

² Elif Efendî, *el-Bârikât*, s. 24.

³ Müsamere (gece sohbeti), tasavvufta Hakk’ın kul ile gizlice konuşması, Hakk’ın sır ve gayb âleminde âriflere hitabı ve hatırlamanın unutulmaya yüz tuttuğu sırada ruha gelen serzeniş şeklinde tarif edilmiştir. Bkz. Tehânevî, *Keşşâf*, I, s. 658; Cürçânî, *Ta’rifât*, s. 472; Serrâc, *Lüma*, s. 426; Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, s. 496.

âleminde ariflere hitabı"dır.¹ "Ya vahiy yoluyla, ya perde arkasından, ya da bir elçi göndermesi dışında Allah'ın bir beşerle konuşması söz konusu değildir."² Bunu, "gece sohbeti" ifadesiyle imâ etmişlerdir. Zira, "gece sohbeti" lügatte, "akşamdan sonra; gece karanlığı vaktinde sohbet etmek, karşılıklı konuşmak" demektir. Sözü edilen hitap da, gayb âleminde ve dünyevî hayat gecesinin karanlığındaki insana ulaşmaktadır. Bu yüzden imâ (bu kinâye) uygun düşmüştür. Bu gücün sahibine şu âyette işaret olunur: "Bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz."³

Elif Efendi'ye göre, Allah'ın, bir kulunu kendisini zikre muvaffak kılması, onun için vadettiği nimetlerin en üstünüdür. Çünkü Allah, "Kulum Beni zikrettiği zaman Ben de onu zikrederim"⁴ buyuruyor. Allah'ın zikri, hatırlaması, kulun onu zikretmesinden daha öncedir. Allah ona izin ve güç verdiği için zikredebiliyor. Bundan daha büyük nimet ne olabilir? Kul Rabbinden gafilken bile Rabbi onu zikreder, hatırlar."⁵

Elif Efendi'ye göre, bazı tarikat ehlinin sözlerinde, zikir ve zikir ehliyle ilgili çeşitli ifadeler yaygın bir şekilde bulunmaktadır. Çok kısa ve veciz oluşları nedeniyle, bu sözlerin mânâları, çoğu zaman okuyanlar tarafından tam olarak anlaşılmamaktadır. Bunlar, zâhiren şeriata ve sünnete aykırı düşebilmektedir. Çünkü bu sözlerin zâhirî mânâları, Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetle çatışabilmektedir. Onun için bu sözleri, zâhirine göre yorumlamak mümkün değildir. Bunlar, açıklamalara ve bu konudaki âyetlerle takviyeye muhtaçtır. Kur'an ve hadis ışığında onlara bakmak gerekir ki, Kur'an ve Sünnete uygun düşsünler. Çünkü asıl olan onlardır.⁶

Müellifimiz, bu muğlâk sözleri, âyet ve hadislerin ışığında te'vil etmeye, açıklamaya çalıştığını belirtmektedir. Bunu da, tasavvuf yoluna yeni girmiş olanların ümitlerinin kırılmaması, onlara kolaylık olması ve ayaklarının kaymaması için yaptığını ifade etmektedir. Çünkü bu yola yeni girmiş olanlar, bu sözleri yanlış anlayarak inkâra gidebilmekte ve böylece ayakları kayabilmektedir.⁷

Ona göre, genelde söyleyeni belli olmayan bu sözler, tasavvuf ehli arasında çok yaygındır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Dilin zikri lâklâkadır (mânâsız, boş söz). Kalbin zikri vesvesedir. Sırrın zikri de sırdır." Onların, "dilin zikri mânâsızdır" sözünden maksat, ubûdiyet niyeti olmayan, sadece dille yapılan zikirdir. Bu, Allah'a ibadet ve yakınlık maksadı taşımayan, Onun, "Beni zikredin"⁸ ilâhî emrini

¹ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 26.

² Şûrâ, 42/51.

³ Enbiyâ, 21/7.

⁴ Bakara, 2/152.

⁵ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s.16

⁶ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 37.

⁷ Aynı eser, s. 38.

⁸ Bakara, 2/152.

ve Onun büyüklüğünü düşünmeden, sevgisini taşımadan, cansız varlıkların tokuşmasından meydana gelen şuursuz ses gibidir.¹

Müellifimize göre, bu ilk tür zikirler, mânâsız sözlerden ibarettir. Çünkü bu zikir, kesinlikle zikreden kalbinde bir tesir yaratmamaktadır. Zikrullah ile kalbin nurlanması, nefsin temizlenmesi, ruhun saflaşması, göğsün açılması gibi durumlar meydana gelmemektedir. Meşrû ve zâhirî şartlar dahilinde, edebe riâyet ederek, sâlih bir niyetle yapılan dilin zikri ise, tamamıyla faydadan hâlî değildir. Bilakis bunu yapan sevap alır. Ahirette de onun menfaatini görür. Çünkü o, zikirten sayılan şeyleri yapar; meselâ Kur'an okur, tesbih çeker, salavât getirir. Bunu yapan gaflet üzere olsa dahi onun sevabını alır. İnsan tümüyle dünyevî düşüncelerden kurtulmadığı için, Allah da, tümüyle o sözleri boş saymıyor. Çünkü Allah, kulun aczini bilir. O affedici ve günahları örtücüdür. Bundan dolayı dilin zikri mutlak olarak anlamsız değildir. Bilakis uhrevî sevabı vardır ve zikreden uyanmasına sebep olur. Zâkir bununla belki kalbî zikre ulaşır. Bu faydalar, Kitap, sünnet ve mutasavvıfların sayısız eserleriyle sabittir.²

Bilindiği gibi, yapılan zikir insan ruhunu etkilemektedir. Zikir sırasında yapılan tekrar da, insanda Allah şuurunun oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Elif Efendi, bu konudaki yanlışlığa dikkat çekerek, bazıları tarafından yapılan kalbî zikrin, "zorlamayla yapılan bir zikir" olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu, himmet ve tasarruftan âciz olan bazı şeyhlerin, elleri kalbe vurarak yaptıkları zorlama zikiridir. Çünkü, o şeyhlerin güçlü bir himmeti yoktur ve talebelerinin kalplerine tesirli bir bakışla nazar edemedikleri için zorlamayla bu zikri yapmaktadırlar.³

Ona göre, gerçek olmayan bu zikir, vesvese ve vehimden ibarettir. Eğer zikreden bir fayda gördüyse de, bunu zorlamayla görmüştür. Bu faydanın eseri devam etmez. Vehmî olan bir güçten meydana geldiği ve o şeyhten müride gelen himmet gayr-i samimi olduğu için bu vesvesedir. Bunda, nefis ve hevânın da katkısı vardır. Böyle yapılan zikir, hiçbir fayda sağlamaz. Bazı tesirleri görülse de, bunlar asılsız hayâlâtan ibarettir. Hatta bazı zararları dahi olur. Bazen öyle zarar verir ki, hastalıkla neticelenir. Bu şekildeki bir zikirde dünyevî, uhrevî, zâhirî ve bâtinî fayda yoktur. Bu gerçek anlamda kalbî bir zikir değildir. Bundan dolayı bu zikre vesvese denmiştir.⁴

Elif Efendi'ye göre, gerçek şeyhlerin yanında geçerli olan kalbî zikir ise şöyledir:

¹ Elif Efendi, a.g.e., s. 39.

² Elif Efendi, *el- Bârikât*, ss. 40.

³ Aynı eser, s. 41.

⁴ Elif Efendi, *el- Bârikât*, s. 42.

Dilin susup, kalben Hakk'la beraber olarak, zorlamasız ve yapmacıksız, hûşû içinde, ihlâsla ve tefekkürle yapılan zikirdir. Gafletten hâlî olan, dâhili ve hârici nefse kayıtlı olmadan yapılan bu zikir elbette muteberdir. Çünkü burada zâkirin, nefse ilgili ve gaflet uyandıracak herhangi bir meşgalesi yoktur.¹

Elif Efendi, burada râbîta konusuna da temas ederek, bu hususta yapılan bir yanlışa işaret etmektedir. Buna göre, "bazı tarikat ehlinin kendilerine şart olarak saydıkları rabıtayı, aynı zamanda şeyhleri de kendilerine yapın, diye emrediyorlar. Kendi tarikatlarında özel bir şekilde, şeriatla ve diğer tarikatlarda yeri bulunmayan bir şekilde bu râbıtayı tavsiye ediyorlar. Böylece müridlerine kötülük etmiş oluyorlar. Belki bu insanlar, bu tür bir rabıtayı kendi nefislerinden çıkarmışlardır ve bu sadece kendilerinden menkul olan bir durumdur. Bu, önceki ve sonraki ulemânın katında bâtil olan, bid'at sayılan kötülüklerden birisidir."²

Müellifimiz, burada, gerçek olmayan zikri, bazı şeyhlerin, kendileri tarafından uydurdukları râbîtaya benzetmektedir. Çünkü, bu şekildeki bir râbîta, zâkiri zikirden ve mezkûrdan (Allah'tan) gaflette tutar. Zikri ve Allah'ı düşünmeden, bir kulu düşünür. Râbîtada asıl olan ise, Allah'ı düşünmektir.

Elif Efendi'ye göre, gerçek bir zikir ise, insanın nefesine ve kalbine gaflet gelmeden, derin tefekkürle yapılan ve her hâl üzere faydalı bir zikirdir. Bu zikirle zâkirin kalbi nurlanır ve ona uyanıklık verir. Zâkir biraz derinleştiği zaman, bu zikri yapa yapa kendini düzeltir ve zikr-i hafi'ye kadar gider. Kalbin kendi kendine zikretmesi olan zikr-i hafi'ye, "zikr-i sırrî" (çok gizli zikir) de denir. Zikirden asıl maksat, bunun elde edilmesidir. Mutlak mânâda kastedilen zikirden de zikr-i sırrî anlaşılır. Buna göre, kalple yapılan zikir, tümüyle vesveseden ibaret değildir. Bilakis Kitap ve sünnetin hükmüyle, dinî, dünyevî ve uhrevî faydaları, aslı ve yeri vardır.³

Zikr-i sırrî (sırrın zikri), Allah'ın, kulun sırrında (kalbinde) kendini zikretmesidir. Sırru'l-abd, ruhun, bedendeki varlığı gibi görülmeyen ve kalbe konulan ilâhî bir lâtifedir. Bu, kulun Allah'tan aldığı bir hisse ve ilâhî bir lütuftur. Bu sır, ilâhî tecellî ve müşâhede yeridir. Bu sırta, "kalbin gerçeği" ve "kalbin içi" de denilir. Bu şekildeki zikri, hadiste işaret olduğu gibi, hafaza melekleri işitmediği gibi, zikreden de bunun farkında olmaz. Çünkü o, kendisinden geçmiştir. Kul, o makamda fânî olduğu için, Rabbi kulun kalbinde kendini zikretmektedir. Kulun sırrında zâkir Allah olduğu için, kul hem zikri hem de mezkûru unuttur. Çünkü tüm sıfatları Allah'ın sıfatlarında kaybolmuştur. "Lâ mevcûde illâ hû" mertebesine çıkmıştır. Öyle bir dereceye gelir ki, kul kendisinde kaybolur. Hem nefisten, hem zikirden, hem de mezkûrdan bîhaber olur. Çünkü zikreden kendisi değil, sanki

¹ Aynı eser, s. 47.

² Aynı eser, s. 48.

³ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 51.

Allah'tır. Allah kendi zikrini onun kalbinde yapar. Onun kalbinde zikir, zikreden ve zikrolunan birleşmiştir. Kulun tüm sıfatları burada kaybolur. Burada insan, tümüyle zikir gibi olur. Fakat kendisi bunun farkında olmaz. İşte bu zikrullah, "zikr-i sırî" denilir. Bu öyle gizli bir durumdur ki, Allah'tan başka kimse bunun hakikatini bilemez. Bu, zikrin son mertebesidir. Bundan daha üstün bir zikir mertebesi yoktur.¹

Elif Efendi, bu mertebeye ulaşabilmek için zâkirin bazı çalışmalar yapması gerektiğini belirterek şöyle der: "Ey insan, bu büyük zikir kimin için meydana gelir; kim bu sırra erişebilir? İnsan önce diliyle zikredecektir. Şeriatın çizdiği ölçülere riayet ederek (şeriatın çizdiği dairede), zâhirî ve bâtinî temizlikle (Allah'tan başka her şeyin kalpten silinmesi), salih bir niyetle, ubûdiyet kastı ile yapılan zikir, zikr-i sırî'nin başlangıcı olmaktadır. Dil ile yapılan zikir, mükemmel bir şekilde yapılırsa kalbî zikre vesile olur. Kalbî zikir de, zikr-i sırî'ye vesile olur."² Buna göre, zikirde bir tekâmül söz konusudur.

Elif Efendi, burada bir uyarıda da bulunmaktadır. Buna göre, âriflerin kitaplarını okuyan talebeler için, yazılanları iyice düşünme ve araştırma gereklidir. Çünkü bazı sözlerden kastedilen anlam gizli, kısa ve özdür. Onların kastettikleri mânâ, bu kısa söz içinde gizlidir. Dışarıdan bakıldığında, İslâm'a, Kitaba ve sünnete muhalif gibi görünür. Bu ise onlara karşı şüphe ve tereddüt uyandırır. Ârif bir velîde, hiçbir zaman Kitaba ve sünnete muhalif bir söz sâdır olmaz. Eğer onlarda böyle bir şey görülürse, araştırmacılar bunların zahirine bakmamalı, gerçek manasına ulaşmak için araştırma yapmalıdır. Bazı tevillerle bunları açıklamalı, eğer kendisi bilmiyorsa, bir bilene sormalıdır.³

Elif Efendi, zikir ve murâkabe yoluyla Hakk'a ulaşmak isteyen kimselere seslenerek şöyle der: "Ey Hakk'ı isteyen murâkib! Hak zâtının üstün olan nuru kalbinde parıldamaya başladığında, senin bâtinünde (ruhunda, sırrında) İllallâh'ın soyut anlamından başka bir şey kalmaz. Eğer bâtinündeki zikir diline dökülecek olsa, o ancak "illallâh" olur. Kulun dilinden dökülen "illallâh" zikri bir süre daha devam eder. Sonunda kulun sırrından ruhuna düşünme, zorlama ve yapmacık olmadan (Hû) isminin nurları inmeye başlar. Ruhdan kalbe inen (Hû) ismini kul, ister istemez anmaya koyulur. Bu, kalbin, ruhun ve sırrın bir anışıdır ki, bu anışa kulun nâsût (fizik) bedeni de katılır. Bu anışta ses yoktur. Melekler bile bu anışı bilemezler"⁴.

Görüldüğü gibi, Elif Efendi, tasavvufta zikir konusunu eleştirel bir tarzda ve objektif olarak ele alıp, bu hususta yapılan bazı yanlış uygulamalara dikkat çekmiş;

¹ Aynı eser, s. 52.

² Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 53.

³ Aynı eser, s. 54.

⁴ Elif Efendi, *el-Kelimâtü'l-mücmele*, s. 97-102.

doğru ve gerçek zikrin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Zikrin tasavvufta ve seyr u sülûkta önemli bir husus olduğunu kaydeden müellifimiz, bunu yaparken de gerçek bir şeyhten ve mürid-i kâminden ders almanın gereğini vurgulamıştır.

2. Duâ

Duâ, lügatte yakarış, yalvarış, niyaz, nidâ, çağrı, dâvet, Allah'tan dilekte bulunma ve halini arz etme anlamlarına gelmektedir.¹ Tasavvuf ıstılahında ise, kulun Hakk'a yakarışıdır. Mutasavvıflara göre, halkın duâsı lisanla, zâhidlerinki fiille, âriflerinki ise hâl diliyledir. Duâ, sevgiliye özlem duymaktır ve Hakk'ın huzuruna utanarak çıkmaktır.²

Duâ, insanın tekebbür ve istiğnâdan vazgeçip, Allah'ın mutlak kudretini, adaletini ve merhametini kavramasından doğan bir boyun eğmedir. Allah, kâinat nizamına (kader), fert ve toplumun bağlı olduğu zorunlu yasalara (sünnetullah) ters düşmeyen duâları kabul edeceğini vaat etmektedir.

Elif Efendi'ye göre, bütün mahlûkât her hâl ve durumda Allah'a muhtaçtır. Allah'ın nice kapıları vardır ve açıktır. Fakat o kapılar Allah'ın isimleriyle açılırlar. Allah'ın nice güzel isimleri vardır.³ İstedğin isimle duâ edebilirsin. Her ihtiyaç için de, şifreli özel bir isim vardır. Ancak o isimle bu ihtiyaç kapısı açılabilir. Allah'a mahsus olan isim ve sıfatlarla O'na dua edilmelidir.⁴

Her muhtaç için Allah'ın huzuruna gidecek bir kapı vardır. İnsan ihtiyacına göre o kapıdan girmelidir. Bu özel isimlerle irtibat kurup, yalnızca Allah'tan istemelidir. Bu isimlerden herhangi birinin sırrını bilen kimse, o isme uygun şekilde zikir ve duâ eder ve böylece ihtiyacına kavuşur.⁵

Müellifimize göre, insan için en güzeli, Allah Resûlünden gelen ve hadislerde öğretilen şekliyle duâ etmektir. Sonra, Allah Resûlünün vârisleri olan evliyâ-i kâmillerden rivâyet edilen sözlerle duâ etmektir. Hz. Peygamberin hadislerinde ve evliyânın rivâyetlerinde kendine uygun bir duâ bulamayan kimse, Allah'ın tüm isim ve sıfatlarını içeren, özel ismiyle duâ etmelidir. Bu, "Yâ Allah" veya "Allahümme"dir. Allah'ın, o ihtiyaca uygun ismiyle duâ edilirse, bu duâ kabul edilir. Meselâ, hasta olan, "Şâfî" ismiyle duâ edip, şifâ istemelidir.⁶ Müellifimiz,

¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c. XIII. s. 550; Râzî, *Sihâh*, c. I, s. 154; Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 139; Asım Efendi, *Kâmûs*, c. IV, s. 954.

² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 572.

³ Allah'ın güzel isimleri hakkındaki âyetler için bkz. A'raf, 180; İsrâ, 110; Tâ-Hâ, 8; Haşr, 22-24.

⁴ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s.19.

⁵ Aynı yer.

⁶ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s.20

İsm-i Âzam'la duâ etmenin de, duânın kabulünde müessir olduğunu belirtmektedir.¹

Elif Efendi'nin sıkça yaptığı duâlardan bazıları şu şekildedir:

“Yâ Rabbi! Senden başka hiçbir ilah yoktur. Kulların tedbiri senin elindedir. Ey gökleri ve yeri mükemmel yaratan! Ey tüm mülkiyetin mâliki, celal ve ikram sahibi olan! “Allah bir şeyin olmasını istediği zaman ‘Ol!’ der, o da hemen olur.”²

“Yâ Rabbi! Seni her şeyden tenzih ederim. Ben, yeryüzündeki kulların içinde en kötüsü, en günahkârı ve en reziliyim. Ya Rabbi! Senin rahmetini dilemekten başka elimde artık hiçbir şey kalmadı. Çünkü senin rahmetin, içinde yaşadığım dünyadan daha geniştir. “Benim rahmetim her şeyi kapsamıştır.”³ Ümitsizlikten ve O'nun rahmetinden ümit kesmekten yine O'na sığınırız.”⁴

“Yâ Rabbi! Bize hidâyet et. Bizi gerçek ve doğru yola eriştir. Bize yardım et ve yardımınla bize güç ver. Sana itaat etmemizde de bize güç ver. Sevdiğin ve râzı olduğun şekilde bize muvafakat ver Yâ Rabbi!”⁵

“Yalnız Allah'tan yardım diler ve O'na tevekkül ederim. Dönüş ancak O'nadır. Allah, dilimizi ve kalbimizi kendisinden başkasına meyletmekten muhafaza buyursun. Gerçek doğruyu Allah söyler ve yalnız Allah hidâyete erdiredir.”⁶

“Yâ Rabbi! Kalbimizi Senden başka hiçbir şeye meylettirme. Bizi hidâyete erdirdikten sonra kendi katında bize rahmet bahşet. Çünkü verenlerin en mükemmeli Sensin.”⁷

Elif Efendi, “Allah” isminin, sadece Allah'a mahsus olduğu için, hiç kimseye bu ismin konulamayacağını belirtir. Aynı zamanda, ikilem veya çoğul olarak da bu lafz-ı celîle söylenmez. Her isim ondan çıkar ve yine ona gider. Bu isim, tüm isimlerle vasıflanır. Başka isimler ise, onun gibi bütün isimlerle vasıflanmaz. Bu isimler, zât menziline sahiptir. Buna işareten âyet-i kerimede “Allah için esma-i hüsnâ vardır. Onlarla dua ediniz”⁸ buyurulmuştur.⁹

Müellifimize göre, bu ismin bir özelliği olarak, mutlak mânâda her hâl ve harekette o isimle duâ edilebilir ve zikir yapılabilir. Duâ için özel bir isim olsa dahi, o ismin yerine “Allah” lâfzı söylenebilir. Meselâ, Rezzâk ya da Şâfi ismi yerine

¹ Aynı yer.

² Yâsin, 82.

³ A'raf, 156; Mü'min, 7.

⁴ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s.20

⁵ Aynı eser, s.34.

⁶ Aynı eser, s.2.

⁷ Aynı müellif, *ed-Durru'l-mensûr*, s.36.

⁸ A'raf, 180.

⁹ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 56.

Allah diyebilirsin. Nasıl ki, günahkâr bir insan, günahlarını hatırlayıp korkuya kapıldığı zaman, “Yâ Gaffâr” yerine “Yâ Allah” diyor. İşte bu mevkide, Allah ismi Gaffâr yerine girebiliyor. Nasıl ki, aç bir kimse Rezzâk yerine Allah derse ve o ismin duâsına icâbet edilse, Rezzâk isminin tecellisiyle cevap verilir. Zor duruma düşmüş hasta da, hastalık halinde Allah dediği zaman, Şâfi isminin tecellisiyle ona cevap verilir.¹

Allah öyle bir isimdir ki, tüm isim ve sıfatları kendinde toplamıştır. Allah ismi mademki tüm isimleri içeriyor, yerde ve gökte, imkân dairesinde herhangi bir şey ona nispet edildiği zaman, o nurdur. Çünkü nur lâfzı lügatte, kendi nefsinden zâhir ve başkalarını da açıklayıcıdır.²

Görüldüğü gibi, dua kulluğun özü ve başlı başına bir ibadettir. İnsan, kendi acziyetini anlayarak Allah’a yönelir. Allah da ona, isimlerinin tecellisiyle cevap verir. Bu nedenle, Allah’a, O’nun güzel isimleriyle dua edilmelidir.

Sonuç

Elif Efendi, nasıl ki İslâm beş temel üzerine bina edilmişse, tasavvufun da aynı şekilde beş esasının bulunduğu belirtmiştir. Bunlar; az konuşmak, az yemek, az uyumak, uzlet ve devamlı zikirdir.³ Bu beş esas birbirleriyle ilişkilidir. Az yiyen ve gereksiz konuşmalardan sakınan kimseye hikmet verilir. Karnı aç olan kimse fazla uyuyamaz ve seher vakti erken kalkıp zikirle meşgul olur. Uykusuzluk ve açlık, kişiyi insanların arasına karışmaktan alıkoyar; dolayısıyla uzlette⁴ kalır. Uzlette de

¹ Aynı eser, s. 57.

² Aynı müellif, *ed-Durru'l-Mensûr*, ss. 4-6.

³ “Hakk’a ulaştırın yollar, mahlûkâtın nefesleri sayıncadır” sözünün işaret ettiği mânâyı da göz önünde bulundurursak, tarikat esasları, her tarikat kurucusunun veya sonradan gelen meşâyihin anlayış ve terbiye usûllerine göre farklılık arzeder. Mesela, müellifimizin beş temel esasa dayandığı tarikat usûlü, Necmüddin el-Kübrâ’da “on esas (usûlü aşere)” şeklinde ortaya çıkar ki, bunlar; tevbe, zühd, Allah’a tevekkül, kanaat, uzlet, devamlı zikir, tamamen Allah’a yönelme, sabır, murâkabe ve rızâdır. (Bkz. Necmüddin el-Kübrâ, *Usûlü Aşere*, Şerh: İsmail Hakkı Bursevî, Terc.: Mustafa Kara, (*Tasavvufî Hayat* içinde), İstanbul, 1980). Cüneyd el-Bağdadî de “gündüzleri sâim (oruçlu), geceleri kâim (namazda) olmak, ihlâsla amel, ifâsı süresince amellere dikkat ve titizlik, her durumda Allah’a tevekkül” şeklindeki beş esastan söz eder. Ebû Ahmed Kalânîsi, “bizim yolumuzun esasları üçtür: İnsanlardan hakkını istememek, kendi nefsinden insanların hakkını istemek ve başa gelen her olayda hep kendini kusurlu görmek” der. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî de yedi esasdan söz eder: Kur’an-ı Kerim’e sınıksız sarılmak, Hz. Peygambere (s) uymak, helal lokma yemek, başkalarına eziyet vermemek, günahlardan kaçınmak, tevbe etmek ve görevleri yerine getirmek. el-Husrî de, “sonradan olana (hâdis) takılıp kalmamak, kadîm olanı birlemek, ihvândan ayrılmak, vatandan uzaklaşmak, bildiğini ve bilmediğini unutup hiçliğe soyunmak” şeklindeki altı esası öne çıkarır. (Bkz. et-Tûsî, *el-Lüma’*, s. 221)

⁴ Uzlet, tıpkı bir ölü gibi başka insanlarla beraber yaşamaktan, inzivâ ve halvet yoluyla yüz çevirmek demektir. Mürîdin, kendisine mânevî terbiye veren şeyh ve mürşidine yaptığı hizmetler de uzlet hayatının içinde olup, halkla münâsebet sayılmaz. Uzletin esası, halvet yoluyla duyu organlarını çeşitli

devamlı zikirle¹ meşgul olur. Böylece kalbi saflaşır ve hikmetler zuhur etmeye başlar. Kalbi saflaşınca Allah'ın isimleri tecellî edip gönlüne, oradan da diline gelir. Devamlı zikir halinde bulununca da, bu zikrin nuru kalbine nüfûz ederek muhabbetullah meydana gelir. Bunun neticesinde zikirten hiç ayrılmaz. "Kim bir şeyi severse onu çokça anar"² hadisi buna işaret etmektedir.³

Elif Efendi, tarikatin kapısının şeriat olduğunu, şeriata uygun olmayan hiçbir tasavvuf, tarikat, hakikat ve ma'rifet anlayışının dînen makbûl sayılamayacağını ifade etmektedir. Buna göre, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyyeye tam anlamıyla bağlı kalmayan herhangi bir tasavvuf yolunun kabul edilmesi mümkün değildir.

---

tasarruflardan uzak tutmaktır. Uzlet, insan ruhunun kendileriyle denendiği her türlü âfet, fitne ve belâlarla güçlenmesini, kötü özelliklerinin terbiyesini ve denetim altına alınmasını sağlar. Ayrıca halvet ve uzlet ile nefsin his ve şehvetle ilgili gücü de kesilmiş olur. (Necmüddin el-Kübrâ, *Usûlü Aşere*, ss. 52-58)

¹ Devamlı zikir, Allah'tan başka her şeyi unutarak, sadece Onu zikretmek demektir. Buradaki unutmaktan maksat, -bir ölü gibi- Allah'tan başka bütün varlıkları ve eşyayı unutmaktır. Nasıl ki, bir tabip hastasının zararlı unsurlarla olan ilişkisini kestikten sonra, onun vücudunda bulunan zararlı maddelerin de vücudunu terk etmesi için ona müshil içiriyor ve bundan sonra da bünye tabii durumuna kavuşuyorsa, aynı şekilde devamlı zikir de müshilin yerini tutan mâcun ve ilaç gibidir. Devamlı zikir neticesinde, "Beni zikrediniz, Ben de sizi zikredeyim" (Bakara, 2/152) âyetinin mânâsı gerçekleşir ve zikredenle zikredilen yer değiştirerek zâkir mezkûrda fânî olur; mezkûr ise zâkirin halîfesi olarak bâkî kalır. (Necmüddin el-Kübrâ, *Usûlü Aşere*, ss. 56-62)

² Aclûnî bu hadisin, Ebû Nuaym ve Deylemî tarafından, Hz. Âişe (r.)'den merfû' olarak rivâyet edildiğini belirtir. Bkz. el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c.II, s. 222.

³ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 24.